

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ

кандидат історичних наук

викладач кафедри теорії та методики навчання

Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8718-9544>

e-mail: drogobutsky@ukr.net

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА САМООБОРОНА ЯК ЕТАП РЕГІОНАЛЬНОГО ВИЯВУ РЕАЛІЗАЦІЇ ВОЄННОЇ ДОКТРИНИ ОУН(Б) (ЛІТО–ОСІНЬ 1943 РОКУ)

Означено шлях видозміни уявлень про способи реалізації ідеї національного війська в середовищі керівництва націоналістичного крила національного руху Опору періоду Другої світової війни. Схарактеризовано особливості теоретико-ідеологічного підґрунтя їхньої військової доктрини. Аналіз бачення ролі збройних сил здійснено в контексті реалізації визначальної для тодішнього націоналістичного руху мети – здобуття Української самостійної соборної держави.

Підкреслено факт існування серед представників Проводу Організації українських націоналістів (бандерівців) різних, а часто діаметрально протилежних позицій щодо справи створення збройних структур армійського типу. З опертям на особистісний підхід представлено знакові постаті тодішнього етапу розвитку цієї суспільно-політичної течії у контексті їхнього ставлення до формування національного війська.

У загальному означено специфіку проведення заходів, спрямованих на створення і розвиток власних збройних сил. Окреслено особливості розгортання мілітарних структур під егідою націоналістів у межах окремих регіонів Західної України. Наголошено на взаємозв'язку між регіональними відмінностями в розбудові тактичних військових одиниць як свідченні намагання представників Проводу ОУН(Б) системно підходити до реалізації доктрини національного війська. Представлено хронологічні етапи процесу формування збройних структур під егідою націоналістів у вигляді Української повстанської армії (Волинь) та Української народної самооборони (Галичина).

Визначено, що в умовах сьогодення дослідження у межах обраної сфери зокрема та витворення об'єктивної картини національної минувшини загалом відносяться до головних аспектів формування належної державницької позиції в українському соціумі.

Ключові слова: збройні сили, Українська самостійна соборна держава, рух Опору, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, Українська народна самооборона.

Вивчення процесу постання збройних відділів у структурі націоналістичного крила українського національного руху Опору вимагає належного опертя на історико-генетичну методологію із паралельним усвідомленням теоретико-ідеологічних засад як активності означеного сегмента тогочасного суспільно-політичного життя загалом, так і необхідності утворення національних збройних формацій зокрема.

Дослідження представленої тематики уможливило поглиблення розуміння еволюції національної військової традиції. Особливого значення ця сфера набуває тепер. Адже в умовах сьогодення належне уявлення загалу про основні віхи постання та розвитку національних збройних сил, що є одним із невід'ємних елементів процесу національного державотворення загалом, може розглядатися як дієвий інструмент у протидії окремим інформаційним штампам та історичним перекрученням, що їх застосовують проти українського соціуму в обставинах сучасного інформаційного протистояння.

Історіографія теми представлена доробком як учених діаспори¹, так і сучасних українських дослідників² та авторських колективів³. Варто все ж відзначити, що більшість матеріалів діаспорного походження – це результат пошуково-аналітичної активності представників повоєнної еміграційної хвилі. Серед останніх були й безпосередні учасники процесів, згаданих у темі (наприклад, Іван Бутковський («Гуцул»)). Цим означається цінність представленого ними бачення розвитку військових структур, які поставали під керівництвом Організації українських націоналістів (бандерівців) (ОУН(б)).

Водночас доробку представників еміграційного середовища притаманний певний рівень суб'єктивності. Цим обумовлюється необхідність верифікації окремих їхніх концептуальних тверджень, положень, висновків тощо. Останнє неможливе без використання інформації з джерел, що перебували у вільному доступі (здебільша це документи націоналістичного крила руху Опору)⁴, а також тих, які відносяться до корпусу, введеного до наукового обігу у процесі розсекречення архівів радянських спецслужб⁵.

Мета, яку планують досягнути у процесі розкриття означеної теми, – загальний аналіз процесу постання Української народної самооборони (УНС) в контексті еволюції теоретичної та практичної складових військової доктрини націоналістичного крила національного руху Опору періоду Другої світової війни.

Діяльність ОУН(б) у царині розбудови військових структур напередодні нацистсько-радянського зіткнення відбувалася у межах рішень II Надзвичайного великого

¹ Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Івано-Франківськ: «Нова зоря», 2012. Ч. I. Німецька окупація України. 158 с. (Репринт видання [б.м.в.], 1946).

² Патриляк І. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. Львів: «Часопис», 2012. 512 с.

³ Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія: історичні нариси / під ред. С. В. Кульчицький та ін. Київ, 2005. 495 с.

⁴ Постанова III Надзвичайного Великого Збору ОУН (б) «За що бореться Українська Повстанча Армія (УПА)» (серпень 1943 р.). *Літопис Нескореної України. Документи, матеріали, спогади*: у 2 кн. / відп. ред. Я. Лялька. Львів: «Просвіта», 1993. Кн. I. С. 198–200.

⁵ Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945 / упоряд. О. Ішук, С. Кокін. Київ; Торонто, 2007. 912 с. (Літопис УПА. Нова серія; т. 9).

збору (НВЗ) (квітень 1941 р.). Олександр Луцький* («Беркут») стверджував, що «в ділянці військовій конгрес [II НВЗ – I. Д.] прийняв постанову, що єдиною силою, при допомозі якої можна створити українську державу, є її власна армія»⁶.

Питання творення війська значилося у порядку денному конференцій Центрального проводу (ЦП) ОУН (б) у вересні 1941 р., квітні 1942 р., лютому 1943 р. та III НВЗ у серпні 1943 р.⁷. У матеріалах останнього стверджено, що «збройна сила українського народу – це основна передумова перемоги в його боротьбі за УССД [Українську самостійну соборну державу – I. Д.]»⁸. Там же схарактеризовано обставини, що обумовлювали особливості практичної реалізації постулатів військової доктрини. Зазначено, зокрема, що «перехід до нової тактики йшов у боротьбі і був диктований не теоретичними міркуваннями, але вимогами самого життя»⁹.

Проте керівне середовище ОУН(б) не вирізнялося одностайністю позиції в цій сфері. Михайло Степаняк констатував, що в ході засідання ЦП ОУН(б) 9–13 квітня 1943 р. його учасники «при обговоренні питання про стан справ на Волині, де в першу чергу почали створюватися збройні загони», висували, що Провід ОУН(б) на Північно-західних українських землях (ПЗУЗ) в особі Миколи Лебеда не продуктивний у справі організаційного керівництва «рух із створення збройних загонів»¹⁰.

Все ж саме 1943 р. у матеріалах офіційного пресового видання ЦП ОУН(б) визначався як час, «коли ... почала організуватися Українська Повстанська Армія»¹¹. Схарактеризовано і причини та передумови розгортання збройного спротиву: «1943 р. ... посилив окупантський терор, але рівночасно він приніс активну самооборону Українського Народу ... саме з тією метою повсталала Українська Повстанча Армія й Українська Народня Самооборона»¹². Тоді ж Ростислав Волошин, один з організаторів військових структур ОУН(б) на ПЗУЗ, стверджував, що «сьогодні УПА

* Луцький Олександр («Довбня», «Богун», «Марко», «Беркут», «Богдан», «Андрієнко», «Клименко», «Боднар») (16.10.1913 р., с. Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл. – листопад 1946 р., м. Київ) – член ОУН від 1930 р., окружний провідник (1937–1939) та обласний провідник Станіславщини, керівник обласного повстанського штабу (1940). Організатор «Нахтігалю» («Легіону ім. Євгена Коновальця»). Керівник мобілізаційного відділу ЦП ОУН (б), заступник військового референта ОУН(б), організатор і керівник УНС (1943), командир УПА-Захід (1943–1944). В'язень польських та німецьких (1944) тюрем. 22.01.1945 р. захоплений спецвідділом НКВС (Народного комітету внутрішніх справ) у с. Бабин Зарічний (тепер – Калуська об'єднана територіальна громада Івано-Франківської обл.). Вироком військового трибуналу МВС (Міністерства внутрішніх справ) Українського округу від 10.08.1946 р. засуджений до найвищої міри покарання, страчений.

⁶ Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля... С. 332.

⁷ Прокоп М. «Вировий В. В.» Сталінсько-большевицькі імперіалістичні намагання і наша відповідь. *Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942–1946* / ред.: Ю. Майвський, Є. Штендера. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1995. С. 293. (Літопис Української повстанської армії; т. 24).

⁸ Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. (Неповний текст). *Літопис Української Повстанської Армії. Основна серія*: у 51 т. Торонто, 1995. Т. 24: Ідея і Чин ... С. 236–237.

⁹ Там само. С. 227.

¹⁰ Витяг із протоколу допиту Степаняка М. Д. (від 25 серпня 1944 р.). *Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля*... С. 88.

¹¹ Прокоп М. «Вировий В. В.» Сталінсько-большевицькі імперіалістичні намагання... С. 294.

¹² Український Народ! *Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942–1946*... С. 264.

уже не партизанка, це зав'язок майбутньої української збройної сили, це будуча державна Українська Народня Армія»¹³.

У травні–червні/липні 1943 р. з ініціативи ЦП, під керівництвом на той час уже Романа Шухевича*, Олександр Луцький здійснив інспекцію загонів УПА, що діяли на Волині від 1942 р. Як наслідок, незважаючи на «ряд негативних моментів», він визнав, що «УПА для ОУН необхідна», і тому вважав за доцільне пропонувати «поширити діяльність УПА також на Галичину»¹⁴.

Каталізатором процесу військового будівництва в Галичині, крім іншого, став рейд Сумського партизанського з'єднання під проводом Сидора Ковпака. З появою влітку 1943 р. у межах сучасних Тернопільщини й Івано-Франківщини радянського військового чинника у хронікальних записах націоналістичного підпілля не без патетики зазначено, що «перед кожним українцем виринула одна думка – війська нам треба. Тим-то зайшла конечність творити збройні відділи Української Народної Самооборони»¹⁵.

У цьому контексті варто навести думку Р. Шухевича, який на засіданні ЦП ОУН(б) восени 1944 р. стверджував, що рейд ковпаківців у Галичину спричинив виникнення об'єктивних умов для розгортання власне збройного опору. У дискусії з Василем Куком («Ле») він констатував, що «коли б друг Ле дораджував зробити це саме в Галичині, що на Волині, то були б програли, бо не було об'єктивних причин, а коли прийшов Ковпак, то ті умови заіснували і ми виграли»¹⁶. Так, період другої половини літа й осені 1943 р. стає часом появи та розгортання структур УНС.

Згодом, як свідчить Луцький, «Шухевич [Роман – І. Д.] ... заявив, що ... УПА цілком виправдала себе і її діяльність стала відомою не тільки на Волині, але й на східних землях України, через це запропонував, на базі УНС, створити УПА на території Галичини»¹⁷. Вважається, що офіційним часом означеної трансформації став грудень 1943 р. Справжні зміни хронологічно пов'язані з початком 1944 р. Зокрема, наказом Ч. 1/44 Головного командира (ГК) і Головного воєнного штабу (ГВШ) УПА

¹³ Волошин Р. «Борисенко А. С.» На шляхах збройної боротьби. *Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942–1946...* С. 245–247.

* 13 квітня 1943 р. у ході засідання ЦП ОУН(б) М. Лебедь (ім'я не встановлено) склав повноваження провідника і натомість утворилося Бюро Проводу (БП) ОУН(б) у складі Романа Шухевича, Зиновія Матли та Дмитра Маївського. У ході проведення III НВЗ ОУН(б) (21–25 серпня 1943 р., Козівський р-н Тернопільської обл.) Р. Шухевич (під псевдонімом «Тарас Чупринка») був обраний головою БП ОУН(б) (замість Зиновія Матли до складу БП введено Ростислава Волошина) та Головним командиром УПА.

¹⁴ Протокол допиту Луцького Олександра Андрійовича від 1–2 серпня 1945 р. *Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля...* С. 335.

¹⁵ «Колос» (Касьян Брикайло). Хроніка сотні «Буйні» (1948 р.). *Воєнна округа УПА «Лисоня». 1943–1952. Документи і матеріали / упоряд. С. Воляннюк. Київ; Торонто, 2012. 392 с. (Літопис УПА. Нова серія; т. 20).*

¹⁶ Протокольний запис засідання ЦП ОУН(б) (кінець жовтня – початок листопада 1944 р.). *Життя і боротьба генерала «Тараса Чупринки» (1907–1950). Документи і матеріали / упоряд.: С. Богунов, В. Даниленко, А. Кентій, С. Кокін, В. Лозицький, М. Посівнич. Київ; Торонто, 2007. 238 с. (Літопис УПА. Нова серія; т. 10).* С. 238.

¹⁷ Протокол допиту Луцького Олександра Андрійовича від 6 серпня 1945 р. *Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля...* С. 351.

було проведено реорганізацію військових штабів груп та округ¹⁸. Так започатковано процес, що «підіймав Повстанську Армію до рівня Національної Української Армії»¹⁹. Вважаю, що в такий спосіб чітко засвідчується намагання представників націоналістичного крила національного руху Опору зреалізувати зазначену концепцію розбудови власних збройних структур у межах процесу національного державотворення, кінцева мета бачилася у постанні УССД.

Отже, можна виснувати, що керівництво ОУН(б) розглядало збройну боротьбу як один із вирішальних чинників досягнення основної мети руху. Водночас кристалізація бачення форм такого роду активності, його тактичних завдань, як і саме формування збройних структур, відбувалися на тлі дискусій. Проте безсумнівним залишається факт, що військове будівництво, започатковане й розвинене представниками націоналістичного крила національного руху Опору в часі радянсько-нацистського конфлікту, стало не тільки фундаментальним елементом боротьби за УССД у середині ХХ ст., а й вагомим чинником реалізації цієї складової національної ідеї наприкінці ХХ ст.

REFERENCES

Ishchuk, O., & Kokin, S. (Comps.). (2007). *Borotba proty povstanskoho rukhu i natsionalistychnoho pidpillia: protokoly dopytiv zareshtovanykh radiansky my orhanamy derzhavnoi bezpeky kerivnykiv OUN i UPA. 1944–1945* (Litopys UPA. Nova seriia; Vol. 9). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].

Kentii, A., & Lozytskyi, V. (2007). Vid boiovyka UVO do Holovnoho Komandrya UPA. In S. Bohunov, V. Danylenko, A. Kentii, S. Kokin, V. Lozytskyi, M. Posivnych (Comps.), *Zhyttia i borotba henerala «Tarasa Chuprynyky» (1907–1950). Dokumenty i materialy* (Litopys UPA. Nova seriia; t. 10) (pp. 32–33). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].

«Kolos» (Kasian Brykailo). Khronika sotni «Buini» (1948 r.). (2012). In S. Volianiuk (Comp.), *Voienna okruha UPA «Lysonia». 1943–1952. Dokumenty i materialy* (Litopys UPA. Nova seriia; t. 20). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].

Kulchytskyi, S. V. (Ed.). (2005). *Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv i Ukrainska Povstanska Armiia: istorychni narysy*. Kyiv [in Ukrainian].

Lebed, M. (2012). *UPA. Ukrainska Povstanska Armiia. Yii geneza, rist i dii u vyzvolnii borotbi ukrainskoho narodu za Ukrainsku Samostiinu Sobornu Derzhavu* (Pt. 1). (Reprint [b.m.v.], 1946). Ivano-Frankivsk: «Nova zoria» [in Ukrainian].

Nakaz HVSh ch. 2 z dnia 3 veresnia 1949 r. (2007). In S. Bohunov, V. Danylenko, A. Kentii, S. Kokin, V. Lozytskyi, M. Posivnych (Comps.), *Zhyttia i borotba henerala «Tarasa Chuprynyky» (1907–1950). Dokumenty i materialy* (Litopys UPA. Nova seriia; t. 10) (p. 350). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].

Patryliak, I. (2012). *«Peremoha abo smert»: ukrainskyi vyzvolnyi rukh u 1939–1960-kh rr.* Lviv: «Chasopys» [in Ukrainian].

Postanova III Nadzvychainoho Velykoho Zboru OUN (b) «Za shcho boretsia Ukrainska Povstancha Armiia (UPA)» (serpen 1943 r.). (1993). In Ya. Lialko (Ed.), *Litopys Neskorenoi Ukrainy. Dokumenty, materialy, spohady: u 2 kn.* (B. 1, pp. 198–200). Lviv: «Prosvita» [in Ukrainian].

¹⁸ Кентій А., Лозицький В. Від бойовика УВО до Головного Командира УПА. *Життя і боротьба генерала «Тараса Чупринки» (1907–1950). Документи і матеріали...* С. 32–33.

¹⁹ Наказ ГВШ ч. 2 з дня 3 вересня 1949 р. *Там само.* С. 350.

Postanovy III-ho Nadzvychainoho Velykoho Zboru Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv, shcho vidbuvsia v dniakh 21–25 serpnia 1943 r. (Nepovnyi tekst). (1995). In Yu. Maivskiy, Ye. Shtendera (Eds.), *Ideia i chyn. Orhan Provodu OUN, 1942–1946* (Litopys Ukrainskoi povstanskoi armii; t. 24) (pp. 236–237). Toronto: Vyd-vo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Prokop, M. (1995). «Vyrovyi V. V.» Stalinsko-bolshevytski imperialistychni namahannia i nasha vidpovid. In Yu. Maivskiy, Ye. Shtendera (Eds.), *Ideia i chyn. Orhan Provodu OUN, 1942–1946* (Litopys Ukrainskoi povstanskoi armii; t. 24) (p. 293). Toronto: Vyd-vo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Protokolnyi zapys zasidannia TsP OUN (b) (kinets zhovtnia – pochatok lystopada 1944 r.). (2007). In S. Bohunov, V. Danylenko, A. Kentii, S. Kokin, V. Lozytskyi, M. Posivnych (Comps.), *Zhyttia i borotba henerala «Tarasa Chuprynyky» (1907–1950). Dokumenty i materialy* (Litopys UPA. Nova seriia; t. 10) (p. 238). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].

Ukrainskyi Narode! (1995). In Yu. Maivskiy, Ye. Shtendera (Eds.), *Ideia i chyn. Orhan Provodu OUN, 1942–1946* (Litopys Ukrainskoi povstanskoi armii; t. 24) (p. 264). Toronto: Vyd-vo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Voloshyn, R. (1995). «Borysenko A. S.» Na shliakhakh zbroinoi borotby. In Yu. Maivskiy, Ye. Shtendera (Eds.), *Ideia i chyn. Orhan Provodu OUN, 1942–1946* (Litopys Ukrainskoi povstanskoi armii; t. 24) (pp. 245–247). Toronto: Vyd-vo «Litopys UPA» [in Ukrainian].

Ihor DROHOBYTSKYI

PhD (History)

*Lecturer at the Department of Theory and Methods of Education
Ivano-Frankivsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8718-9544>

e-mail: drogobutsky@ukr.net

UKRAINIAN PEOPLE'S SELF-DEFENSE AS A STAGE OF THE REGIONAL MANIFESTATION OF THE IMPLEMENTATION OF THE OUN (B) MILITARY DOCTRINE (SUMMER–AUTUMN 1943)

The paper outlines a way of changing thoughts on the implementation of a national army idea among the leadership of the nationalist wing of the national Resistance movement during World War II. The theoretical and ideological basis features of their military doctrine are described. In the context of the realization of the nationalist movement's defining goal at the time – getting an independent and united Ukrainian state, an analysis of opinions on the role of the armed forces is made.

Among representatives of the leadership of the Organization of Ukrainian Nationalists (Bandera's group) were people of different, and often totally opposed positions on the issue of creating armed structures of a military type, which is emphasized. Based on a personal approach, the significant figures of that stage of development of the mentioned socio-political current in the context of their attitude to the formation of the national army are presented.

In general, traits of implementing measures aimed at creating and developing their own armed forces are defined. Features of the deployment of the armed forces under the auspices of nationalists within certain regions of western Ukraine are outlined. A connection among regional differences in the development of tactical military units is emphasized, as evidenced by the efforts of the leadership of the Organization of Ukrainian Nationalists (Bandera's group) to systematically approach the implementation of the national army doctrine. Chronological stages of armed structures formation under the auspices of nationalists in the form of the Ukrainian Insurgent Army (Volyn) and the Ukrainian People's Self-Defense (Halychyna) are presented.

It is determined that in the current context, research in the chosen field, in particular, and creating an objective picture of the national past in general, are among the main aspects of forming a proper state position in Ukrainian society.

Keywords: armed forces, Ukrainian independent and united state, resistance movement, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army, Ukrainian People's Self-Defense.